

תוכן העניינים

מבוא.....	5-2
פרק א': הציפור והפואטיקה של יאיר הורביץ ובהשוואה ליונה וולך.....	9-6
פרק ב': ניתוח השוואתי של שירי הורביץ בראי מוטיב הציפור.....	15-10
סיכום ומסקנות.....	16
רשימה ביבליוגרפית.....	17
נספחים.....	18

מבוא

הציפור היא ייצוג עתיק יומין לנפשו של האדם בתרבות המערבית, בתרבות היהודית וגם בתרבויות העתיקות כפי שאפשר לראות בהירוגליפים של מצריים העתיקה, שם הייתה הציפור אחד מהסמלים של כתב החרטומים. בתנ"ך מצויים ששה עשר אזכורים של המילה ציפור, בהם זה שנבחר על ידי טלי ארגוב כשם למונוגרפיה שכתבה על יאיר הורביץ, **ציפור בודד על גג**: "שִׁקְדָתִי וְאֶהְיֶה כְּצִפּוֹר בְּדָד עַל-גַּג" (תהילים ק"ב פסוק ח'). מתהילים, דרך הציפור של ביאליק המסמלת את הכיסופים לארץ ישראל ולרוחות החדשות של תנועת ההשכלה, טסה הציפור הנפש. זו של רחל שפירא שעשויה מאבן ונמצאת בנפאל הרחוקה וגם הציפורים המצויות בראשיהם של האנשים, טסות הלאה על ציר הזמן. מוטיב הציפור מופיע בשירתו של אצ"ג, בשירת אלתרמן ובעוד קורפוסים שיריים מן הספרות העברית והוא גם מוטיב מרכזי בשירתו של יאיר הורביץ ובני דורו, בהם המשוררת יונה וולך.

באחד הסיפורים החסידיים אודות הבעש"ט מסופר על עלייתו לעולמות העליונים בעת התפילה, המבוססת על התפיסה המיסטית של עלייה רוחנית עד המדרגה שהוא מכנה "קן ציפור". הבעש"ט מספר בסיפור זה לתלמידיו על התהליך שהוא עובר, כשהוא מטפס בסולם אנושי שבנוי מכל המתפללים עד שהוא מגיע לציפור בצמרת האילן ולוקח אותה. קן הציפור, אם כן משמש בסיפור זה כסמל להתעלות רוחנית, לנטישת עולם החומר ומעבר לעולם הרוח על ידי ציבור שלם בהשראת מנהיגו הרוחני.¹

מקורו של הביטוי "ציפור בודד על גג" הוא כאמור בספר תהלים. הרבה לפני טלי ארגוב, כבר בספר **עמודי עולם** שיצא לאור בברלין בשנת 1741, השתמש בפסוק זה יצחק איזק בהמנוח כהר"ר יוסף זצ"ל ממגורשי ברסלב כשסיפר על גירוש היהודים מן העיר:

זכרתי ימים מקדם עכשיו שלשה שנים הייתי מגורש מברעסלא מארץ מולדתי עם שאר היהודים המגורשים והייתי כצפור בודד על גג. מפני שלא היה לי דרך לנטות ימין או שמאל. כי קשה לאדם פרידה מארץ מולדתו כפרידת המות...²

בביטוי "והייתי כציפור בודד על גג" השתמש יצחק איזק כדי לתאר את הציפור שבעת מסע הנדידה לא קם בה עוד כוח להמשיך והיא נותרה לבדה על גג בעוד הלהקה המשיכה במסעה. המשל של ציפור נודדת ליהודי הנודד שהמלט על נפשו מפני הפרעות מובן, ואילו האלגוריה בה השתמשה ארגוב, דהיינו הורביץ כציפור שלא קם בה עוד כוח להמשיך אף היא מובנת, לאור מותו בטרם עת ממחלת לב ממנה סבל מילדותו. רש"י פירש

¹ חקק, תשע"ג.

² מקורביל, 1959.

את הפסוק מתהילים כך: "התבוננתי בעצמי והנני כצפור הנודד על גג יושב לבדו באין זוג, יושב בדד". על פי רש"י, מדובר בציפור שאבדה בן זוג ואין לה עם מי להקים בית.³

אם נרחיב את משמעותו של פירוש רש"י, אפשר להכיל את הפסוק גם על בני אדם שנמצאים מחוץ למחנה, שונים, "אחרים". משוררים מטבעם יפלו בקטגוריה הזו, בשל עולמם הרוחני החריג. השניים בהם אנו עוסקים - הורביץ כנושא ראשי לעבודה ווולך כנושא משני, מתאימים לה במיוחד, הן מבחינת יצירתם והן מבחינת אורח חייהם. הורביץ בגלל היותו תמהוני, מה שקרוי כיום "מרחף" ובשל הפיוט והמיסטיקה שבשירתו. וולך בגלל ההתרסה והאתגר שהציבה לפני המוסכמות החברתיות והפואטיות של שנות הששים בישראל.

מבדיקת הספרות האקדמית הרלוונטית עולה כי היא אינה עשירה מאד מבחינת ספרים ומאמרים, אולם יש התייחסות מסוימת נוספת בעיתונות היומית, הן מהתקופה והן זו שנכתבה לאחר שהמשוררים הלכו לעולמם או בהקשר לימי השנה המציינים את מותם לאורך השנים. המחקר האקדמי העוסק בשני המשוררים לא זכה לתוספות משמעותיות מזה כעשור, ולכן ראוי לציון מיוחד ספרו של דרור בורשטיין **לטובת הציפורים** שעוסק באופן ישיר במוטיב הציפור ובביטוייו בספרות העברית.⁴

בספר חוקר בורשטיין באופן ממוקד היבטים שונים של מוטיב הציפור ואת ביטוייו הפואטיים אצל סופרים ומשוררים שונים. פרק 14 בספר מוקדש לביטוי אותו נותנים הורביץ ווולך בשירתם למוטיב הציפור. בורשטיין טוען בפרק הזה כי הורביץ הוא משורר ציפורים מובהק וכי הציפורים בשירתו מסמלות נפש או רוח (במשמעות נשמה ואוויר כאחד) שמתגשמת במעוף הציפור. מבחינה ארס פואטית, סבור בורשטיין כי השמיים, האוויר שהוא בלתי נראה ולא יציב, משמש דווקא בסיס ועוגן ואף דחף יצירתי לצמיחת השירה. הציפורים במעופן הן סימבול להתגלמותה של השירה, של ה"רוח" (במשמעות הביטוי "נחה עליו הרוח") - במילים. מתוך הריקנות והשקיפות ובמבט פנורמי מלמעלה, יוצא השיר מן הכוח אל הפועל.⁵

אולם, בורשטיין אינו ניגש לטיפול במוטיב הציפור מתוך סוגיית הזהות. הוא מתייחס בהרחבה למוטיב הציפור אצל הורביץ ומשווה בין הורביץ לבין וולך בהקשר סגנוני בעיקר, ומכנה את הגישה של וולך למוטיב הציפור "היסטרית ומטרדת", לעיתים "מטרפת" ששמה ללעג את הדיבור השירי בעודה

³ שם, חקק.

⁴ בורשטיין, 2019.

⁵ שם, עמ' 184.